

BİR KAVRAMIN ANALİZİ: HADİS İLİMLERİ AÇISINDAN “ŞÂHİBU HADİS”

Sezai ENGİN*

Öz

Rivâyet geleneğinin merkezinde yer alan râvîleri tanıtması, rivâyetlerin bilgi değerini ortaya koyması açısından isnâd, hadis ilminin temel yapı taşıdır. Cerh-tadil terimleri ve biyografik kaynaklardaki bilgiler isnâd sistemini destekleyen verilerdir. Kullanılan cerh- tadil lafızları hadis ilimleri çerçevesinde râviye yönelik yapılan kritiğin sonuçlarıdır. Bu lafızlar, kabul ve red açısından rivâyetin âkibetini belirlemektedir. Bunun yanında cerh ve tadil terimleri olarak değerlendirilmeyen ancak râvinin tanıtımında kullanılan farklı lafızlar bulunmaktadır. Râvinin daha çok rivâyet tarihindeki genel kimliğine işaret eden bu lafızlar, cerh- tadil terimlerine eşlik ettiği gibi müstakil olarak da kullanılmıştır. Şâhibu hadis söz konusu lafızlardan biridir. Daha çok bir düşünce sistemi ve tavrın adı olan Ashâb-ı hadis kullanımıyla bilinen bu kavrama, cerh- tadil türü eserlerde ve biyografik kaynaklarda râvi tanımlarında sıklıkla başvurulmaktadır. Bu tanımların çoğunda söz konusu kavram aracılığı ile râvinin; rivâyet geleneğindeki özellikleri, rivâyet birikimi, rivâyet ettiği veya senedinde yer aldığı hadisler, rivâyet birikimini elde ettiği râvîler ve beldeler gündeme getirilmektedir. Böylece hadis rivâyet olgusu açısından söz konusu râvinin kimliği hakkında bilgilendirme yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Isnâd, Ricâl, Cerh - Tadil, Tabakât, Şâhibu hadis.

An Analysis of a Concept: “Şâhib ḥadīth” in Terms of Hadith Sciences

Abstract

The isnâd is the main building block of the science of hadith in terms of introducing narrators who in the centre of the narrative tradition and revealing the information value of the narrations. Jarḥ-ta'dīl terms and informations in biographical sources are supporting datum the isnâd system. Jarḥ-ta'dīl terms used are the results of the critiques intended for narrator within the framework of ḥadīth sciences. These terms determine the fate of the narration in terms of acceptance and rejection. In addition, there are different concepts that are not used as terms of jarḥ and ta'dīl but used in introducing of narrator. These concepts, point to the general identity of the narrator in the history of narration, accompanied the jarḥ-ta'dīl terms as well as used detachedly. Şâhib ḥadīth is one of the mentioned concepts. This concept, which is more known with the use of Aşḥâb ḥadīth that is the name of a system of thought and attitude, is frequently used in works of jarḥ-ta'dīl and sources of biographical. In most of these introductions, are raised through the mentioned concept; the features of narrator in the tradition of narration, the narration accumulation of him, the ḥadīths which he narrated or he was mentioned in the isnâds and the narrators and towns which he obtained the narration accumulation. Thus it is informed about identity of mentioned narrator because of phenomenon of the ḥadīth narration.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Ḥadīth, Isnâd, Rijâl, Jarḥ-Ta'dīl, Ṭabaqât, Şâhib ḥadīth.

* Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
(sezaiengin52@hotmail.com).

Giriş

İsnâd sisteminin en önemli inceleme konusu râvîlerdir. Râvîler hakkında yapılan araştırmalar onların rivâyetlerinin değerini ortaya koymaktadır. Cerh ve tadil kavramları ile ifade edilen bu faaliyet yoluyla, söz konusu değerini tespiti sistematik bir şekilde yapılagelmiştir. Bu doğrultuda, müşterek anlamda kullanılan bazı cerh ve tadil terimleri bulunmakla birlikte, münekkite göre değişik manalara gelen lafızlara başvurulmuştur. Bu nedenle cerh ve tadil lafızlarının ortaya çıkışları, kullanım amaçları ve farklı formları itibariyle analizi iyi yapılmalıdır. Bu analize cerh ve tadil lafızlarına eşlik eden bazı kavramlar da dahil edilmelidir. Sâhibu hadis bu tür lafızlardan biridir. Hadis tarihinde Ashâbu'l-hadis/ Ashâbu hadis adlı ekolün isim kaynağı olan bu kavram farklı formlarda kullanılmış ve anlam dairesi içine değişik manalar girmiştir. Biz bu çalışmada kavramın söz konusu ekolü temsil ettiği kullanımlardan daha çok cerh- tadil ilmi, ricâl literatüründeki ve hadis usûlündeki kullanımları ve anlamları üzerinde duracağız.

Ashâbu hadis'in tekili olan "sâhibu hadis" ibaresinin değişik kullanım versiyonları bulunmaktadır. Bu versiyonlar birbiri yerine kullanılmış/ kullanılıyor olsa da her birinin ortaya çıkışı, bunlara yüklenen anlamlar ve bu anlamların süreç içerisinde geçirdikleri değişimler farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu ibarelerin her birinin müstakil olarak incelenmesi gerekmektedir. Kavramın kullanım formları, terkibi oluşturan hadis kelimesinin nekra ve marife oluşuna; sâhib kelimesinin ise müfred ve cemi kullanımına göre şu şekildedir:

Sâhibu hadis : صاحب حديث

Sâhibu'l-hadis : صاحب الحديث

Ashâbu hadis : أصحاب حديث

Ashâbu'l-hadis: أصحاب الحديث

Ancak tabakât literatürü, cerh- tadil türü eserlerde bu kullanımlardan sâhibu hadis yoğunluktadır ve genelde diğerlerine tercih edilmiştir. Ayrıca bu formun diğerlerine kaynaklık ettiği de söylenebilir. Ashâbu'l-hadis/ ashâbu hadis ifadeleri yukarıda da değinildiği gibi daha çok bir ekol ve düşünce sisteminin adı olarak kullanılmış, râvî tanımlamalarında sâhibu hadis öne çıkmıştır. Buna istinaden çalışmanın başlığında ve içeriğinde bu kullanım tercih edilmiştir. Bununla birlikte az kullanılmasına rağmen, çalışmanın içeriğinde sâhibu'l-hadis formuna başvurulmuş bazı örnekler üzerinden de değerlendirmeler yapılmıştır. Çünkü sâhibu'l-hadis ile sâhibu hadis kullanım amacı ve anlam çerçevesi büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

1. Sâhibu hadis Olmanın Şartları/ Sâhibu hadisin Özellikleri

Sâhibu hadisın taşıması gereken özellikler bağlamında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Ebû Bekir b. Ayyâş (ö. 193/809) yazı kullanmanın önemine istinaden yaptığı bir değerlendirmesinde “Yanında mürekkep bulunmayan sâhibu hadis, baltasız marangoz gibidir”¹ diyerek hadis sahibinin kitâbet konusuna önem vermesi gerektiğine dikkat çekmek istemiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813) da sâhibu hadis’in sahip olması gereken özelliklere değinmiş, kavramın anlam dairesine katkıda bulunmuştur. Ona göre sâhibu hadis olan biri, rivâyetlerinde sebt olmalı; kendine söylenenleri doğru anlamalı; ricâl hakkında bilgi sahibi olmalı, ayrıca elde ettiği bu özellikleri korumalıdır.²

Yahyâ b. Maîn’e (ö. 233/848) atfedilen diğer bir tespit de sâhibu hadis olmanın şartları çerçevesinde değerlendirilebilir. Kendisine el-Hâris b. Süreyç’in sâhibu hadis olup olmadığı sorulduğunda Yahyâ b. Maîn “O (Hâris) hadis talep ediyor.” diyerek cevap vermiştir. Dolayısıyla Yahyâ, sadece hadis topluyor olmayı, sâhibu hadis olmak için yeterli görmemiş, muhtemelen belirli miktarda bir rivâyet birikimini elde etmenin gerekliliğini vurgulamıştır.³

Yine Yahyâ b. Maîn’e isnâd edilen diğer bir görüş ise sâhibu hadis’in farklı bir yönüne işaret etmektedir. İbn Maîn bir değerlendirmesinde “Kezzâb birinden bin hadis yazmayan sâhibu hadis var mıdır?” demiştir. Buna göre sâhibu hadis, keyfiyeti ne olursa olsun rivâyet birikimini elde etmeye veya toplamaya çalışan kişidir. Hemen bu tespitin ardından yine İbn Maîn’e izâfe edilen “Seçici davranan kişi pişman olur; yazı ile kayıt altına alan pişman olmaz.” sözü bunu desteklemektedir.⁴

Kavrama dair dikkat çeken tespitlerden bazıları ise elde edilen hadis sayıları üzerinden yapılmıştır. Örneğin Ahmed b. Hanbel’e (ö. 241/855) yüz bin hadis bilen sâhibu hadis olup olmadığı sorulmuş o, “Hayır!” cevabını vermiştir. Aynı soru iki yüz bin için de sorulmuş yine “Hayır!” demiştir. Üç yüz bin hadis bilen kişi için sorulduğunda ise net bir cevap vermemiş, hali ve tavrıyla bu sayıyı da yeterli görmediğini anlatmaya çalışmıştır.⁵ Her ne kadar Ahmed b. Hanbel muayyen bir miktarı dile getirmekten çekinse de Ebû Zür’a er-Razî’nin (ö. 264/878) naklettiğine göre İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849), yirmi bin

1 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li-ahlâki’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi’*, thk. Mahmûd Tahhân (Riyâd: Mektebetü’l-Meârif, ts.), 2: 184.

2 Cûzekânî, *Ahvâlu’r-ricâl*, nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 37.

3 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Ayyâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422/2002), 9: 101.

4 İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi’r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. (Beyrut: el-Kütübü’l-İlmiyye, 1418/1997), 1: 217-218.

5 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’*, 2: 77.

hadisi imlâ etmeyen sâhibu hadis kabul edilemeyeceğini ileri sürerek belirli bir sayıya işaret etmiştir.⁶

Kavramın muhtevası çerçevesinde Ahmed b. Hanbel'e ait diğer bir tespit hayli ilginçtir. Yusuf b. Ömer el-Kavvâs, babasıyla ayakkabıcıların olduğu bir çarşıda yürürken, dükkanlardan birindeki yaşlı bir adam onu çağırır ve sâhibu hadis olup olmadığını sorar. Yusuf, sâhibu hadis olduğunu söyleyince adam Ahmed b. Hanbel'in şöyle dediğini rivâyet eder: "Koşan veya seğirten biri görürsen bil ki o, ya mecnûn ya da sâhibu hadistir."⁷ Koşmak veya seğirtmek ile sâhibu hadis olma arasındaki ilişkiyi kurmak zor olsa da birkaç ihtimal gündeme getirilebilir. Ahmed b. Hanbel, yaşadığı dönem itibariyle sâhibu hadis ya da ashâb-ı hadis olanların içinde buldukları zor şartlara atıfta bulunmuş olabilir. Bilindiği üzere Mihne döneminde hilâfet gücünü arkasına alan Mutezile halku'l-Kur'ân konusu etrafında kendi görüşlerini kabul etmeyen birçok isme baskı uygulamıştır. Bu baskılar kimi zaman işkence ve hapse kadar dayanmıştır. Ahmed b. Hanbel ve ashâb-ı hadisten birçok isim bu baskıya maruz kalmıştır.⁸ Dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'in ifadesine göre sâhibu hadis olan kişi Mihne dönemindeki bu ortama istinaden hilâfet görevlileri veya Mutezilî olanlara yakalanmamak için kaçıyor ve bu sırada koşuyordur. Diğer bir muhtemel anlam, sâhibu hadis olanın her daim bir telaş içinde hadis rivâyetiyle meşgul olması, bu nedenle hızlı adımlarla koşarak hareket etmesidir.

Ahmed b. Hanbel'den A'meş'in rivâyetleri bağlamında Şu'be ve Ebû Muâviye'yi kıyaslaması istendiğinde o, Ebû Muâviye'nin A'meş'ten daha çok rivâyette bulunduğunu ve onu daha iyi tanıdığını ifade etmiştir. Şu'be için yaptığı وشعبة صاحب حديث يؤدي الألفاظ والأخبار değerlendirmesi ise sâhibu hadisin Ahmed b. Hanbel tarafından nasıl yorumlandığını anlamamız için son derece önemlidir. "Şu'be ise lafızları ve ahbâr'ı (hakkıyla) rivâyet eden bir sâhibu hadis'tir." tespitine göre Ahmed b. Hanbel sâhibu hadis olmayı "lafızlar ve ahbâr'ın rivâyetindeki yetkinlik" olarak belirlemektedir.⁹ Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in Şafîî üzerinden yaptığı diğer bir değerlendirme de sâhibu hadisin

6 Râmehurmûzî, *el-Muhaddisu'l-fâsil beyn'e'r-râvî ve'l-vâî*, nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1391/1971), 377; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 1: 77; Sem'ânî, *Edebü'l-implâ ve'l-istimlâ*, thk. Max Weisweiler (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 11; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâreyâbî (Riyâd: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1995), 1: 34.

7 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16: 476.

8 Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 28.

9 İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu İleli't-Tirmîzî*, thk. Hemmâm Abdurrahîm Saîd (Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987), 2: 717.

karakteristiği ile ilintilidir. Ahmed b. Hanbel’in bu değerlendirmesine göre “Sâhibu hadis olan biri Şafiî’nin kitaplarına doymaz.”¹⁰

İbn Asâkir’in (ö. 571/1176) “meşhur Antakyalı hadîsçi” olarak tanıttığı Osman b. Hurrazâz (ö. 281/894) ise sâhibu hadis’te bulunması gereken beş özelliğe dikkat çekmektedir. Bunlar; sağlam bir akıl, dindarlık, zabt, yaptığı işte mahir olma (profesyonellik) ve emanet ehli olmaktır.¹¹ İbn Adî (ö. 365/976) de zayıf kabul etmesine karşın sâhibu hadis olarak nitelendirdiği Bakîyye b. el-Velîd üzerinden başka bir özelliğe dikkat çekmiştir. Buna göre sâhibu hadis olan kişi, kibâr ve sigâr yani yaşça ve donanım olarak kendinden büyük veya küçük olanlardan hadis rivâyet eder. Kendisinden ise kibâr yani büyük olanlar rivâyette bulunur.¹² Hadis rivâyetinde özellikle yaşça kendinden büyük olanlardan rivâyet etmek normal karşılanırken, küçüklerden hadis rivâyetinde bulunmak hata ihtimalini gündeme getirmiştir. Ancak bu nitelikte sahih isnâdlar bulunmaktadır.¹³ Muhtemelen İbn Adî’ye göre sâhibu hadis, her iki türdeki isnâdlara sahip olmalı, yani büyük ve küçük râvîlerden hadis almalıdır. Bunun yanında kendisinden yaşça büyük olanlar, ondan hadis rivâyet etmeli, böylece geniş bir rivâyet ağına sahip olmalıdır.

Sûfî muhaddis Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 412/1021) de sâhibu hadiste bulunması gereken özelliklerle ilgili bir görüş ileri sürmüştür. Ona göre, “Her tâcirin bir re’sumâl’i yani sermayesi vardır; sâhibu hadisinki ise sıdk yani doğruluktur.”¹⁴

Hatîb Bağdâdî’nin (ö. 463/1071) değerlendirmeleri kavramın sınırları ile ilgili bazı tespitler içermekte, Ahmed b. Hanbel’in tavrıyla benzerlik göstermektedir. O, sâhibu hadis kabul edilmenin herhangi bir sayı ile belirlenemeyeceğini düşünmektedir. Hatîb, yaşadığı dönemde, kendini ehl-i hadisten kabul edenler, hadisin semâ ve naklinde uzman olduklarını düşünenler olduğunu dile getirmiş ancak söz konusu kişilerin iddia ettikleri şeyden çok uzak olduklarını belirtmiştir. Hadis cüzlerinden az miktarda hadis yazıp, kısa süre hadis dinleyenlerin ale’l-itlâk sâhibu hadis kabul edildiklerini söylemiştir. Ancak Hatîb’e göre bu tür kişiler kendini bu ilme adamamış, bu ilmin zorluklarını çekmemiş ve hadisin sınıf ve bablarını ezberleme güçlüğüne girişmemiştir.¹⁵ Hatîb’in siteminde de görüldüğü üzere o, sâhibu hadis sayılmak için

10 Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1427/2006), 8: 258.

11 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 38: 424-425; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1: 78.

12 İbn Adî, *el-Kâmîl*, 2: 276; İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1415/1995), 10: 348.

13 Bk. Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu’l-hasîs şerhu ihtisârî Ulûmi’l-hadîs* (Riyâd: Mektebetü’l-Meârîf, 1416/1995), 177-178.

14 Sülemî, *Tabakâtu’s-sûfiyye*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1998), 122.

15 Hatîb el-Bagdâdî, *el-Câmi’*, 1: 75.

sadece rivâyet toplamayı yeterli görmemiş, hadis ilmine adanmışlığı, ayrıca hadis ilimlerine vukûfiyeti öne çıkarmıştır.

Sâhibu hadis'te bulunması gereken özelliklere dair yorumlarda sıdk, zabt, emanet gibi nitelikleri taşıyarak rivâyet ehliyetine sahip olma, belirli miktarda rivâyet birikimini elde etmiş olma ve hadis ilimlerindeki maharet öne çıkmaktadır. Bunun yanında imlâ'nın yani yazı ile rivâyetin önemine vurgu yapılmıştır. Zikredilen şartlar bütüncül bir şekilde değerlendirildiğinde sâhibu hadis kabul edilmenin veya olmanın çok yönlülük gerektirdiği sonucuna varılabilir.

2. Kavramın Kullanım Formları ve Amaçları

2.1. Râvînin, Rivâyet Olgusu ve Birikimi Açısından Durumunu Ortaya Koymak

Cerh ve tadil literatüründe ve özellikle biyografi geleneğindeki kullanımı son derece yüksek olmasına karşın sâhibu hadis cerh-tadil amacıyla başvuru olan bir terim kabul edilmemiştir. Gerek tadil edilen râvîler ve gerekse cerh edilen râvîlere yönelik sâhibu hadis olma/olmama üzerinden yapılan kritiklerin ifade ettiği anlam ve kapsam ise analiz yapılması gereken alanı oluşturmaktadır. Kaynaklardaki kullanım tarzları ve ulemânın bazı yorumlarından yola çıkarak, söz konusu kavramın çoğu zaman cerh ve tadilden bağımsız bir anlam taşıdığı söylenebilir. Yani sâhibu hadis olma/olmama hali râvînin tadilini teyit eden veya cerhini güçlendiren bir etkiye sahip değildir. Kavram daha çok râvîlerin rihleler, dersler veya talebelik yaptıkları hocaları sayesinde elde ettikleri rivâyet birikimini ve buna istinaden hadis rivâyet tarihindeki yerlerini göstermek amaçlı kullanılmıştır. Bu kullanımlar farklı açılardan değişik karakterlere sahiptir.

2.1.1. Râvîlerin Cerh ve Tadiline Eşlik Eden Kullanımlar

Tabakât-terâcim türü eserlerde ve cerh-tadil alanına özel çalışmalarda râvîlerin sâhibu hadis olarak nitelendirilmesinin farklı şekilleri bulunmaktadır. Bu şekil farklılığı, râvîlerin cerhi veya tadili ile ilgili olmasının yanında, cerh ve tadili yapan münekkitle de bağlantılıdır. Bunlar şöyle gruplandırılabilir;

Tadil edilen râvînin, yine aynı münekkit veya biyografist tarafından sâhibu hadis kabul edilmesi veya edilmemesi;

Biri tarafından tadil edilen râvînin, başka bir münekkit ya da biyografist tarafından sâhibu hadis olduğunun veya olmadığına belirtilmesi;

Cerh edilen bir râvînin yine aynı münekkit veya biyografist tarafından sâhibu hadis kabul edilmesi veya edilmemesi;

Cerh edilen bir râvînin başka bir münekkit ya da biyografist tarafından sâhibu hadis olduğunun veya olmadığına belirtilmesi;

Bir münekkît tarafından cerhedilirken, diğerinin tadil ettiği râvînin üçüncü bir isim tarafından sâhibu hadis kabul edilmesi.

Kavramın öne çıkan kullanımı, tadil terimlerine eşlik etmek şeklinde olmuştur. Farklı terimlerle tadil edilen bazı râvîler yine aynı kişi tarafından sâhibu hadis olarak nitelendirilmiştir. Bazen eser müellifi bu kavramı tadil lafızlarına bitişik olarak kullanırken, bazen tadil terimlerinden sonra râvî biyografisinin ilerleyen bölümlerinde zikretmeyi uygun görmüştür.

Tabiri erken dönemde kullanan Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Zebrekân b. Abdullah'ı sika lafızıyla tadil etmiş, sebt bir râvî olup olmadığı sorulduğunda ise onun sâhibu hadis olduğunu söylemiştir.¹⁶ İbn Sa'd da (ö. 230/845) tadil ettiği bazı râvîleri, aynı zamanda sâhibu hadis olarak tanımlamıştır. Şu'be b. el-Haccâc'ı sika, me'mûn, sebt ve hüccet gibi lafızlarla tadil etmiş, ayrıca onun sâhibu hadis olduğunu söylemiştir.¹⁷ el-Muallâ b. Mansûr,¹⁸ Nasr b. Zeyd el-Mücedder,¹⁹ Anbes b. Saîd b. Ebân b. Saîd b. el-Âs,²⁰ Mûsâ b. Dâvûd ed-Dabbî,²¹ Muhammed b. Ebû Hafs el-Muaytî,²² Amr en-Nâkîd b. Muhammed b. Bukeyr,²³ en-Nadr b. Şümeyl el-Mervezî,²⁴ İbn Sa'd tarafından sika, sebt veya sadûk olmalarının yanı sıra “sâhibu hadis” olarak tavsif edilen diğer bazı isimlerdir.

İclî (ö. 261/875) de aynı şekilde sika kabul ettiği Yahyâ b. Râşid'i, sâhibu hadis olarak tanımlamıştır.²⁵ Ebû Hâtîm (ö. 277/890) Nevfel b. Muthir Ebû Mesûde ed-Dabî'yi sadûk terimi ile tadil etmenin yanında sâhibu hadis olarak nitelendirmiştir.²⁶ Nesâî (ö. 303/915) ise hadis aldığı bazı hocalarını tadil etmiş, ayrıca onların sâhibu hadis olduklarını ileri sürmüştür. Muhammed b. Abdullah b. Ammâr,²⁷ Muhammed b. Müslim b. Vâre,²⁸ Muhammed b. Yahyâ b. Muhammed,²⁹ Ahmed b. Süleyman er-Rehâvî,³⁰ Amr b. Ali,³¹ el-Abbâs b.

16 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Haydarâbâd, 1372/1953 tarihli baskının ofseti), 3: 610.

17 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968), 7: 280.

18 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7: 341.

19 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7: 344.

20 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7: 345.

21 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7: 345.

22 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7: 350.

23 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7: 358.

24 İbn Sa'd, *Tabakât*, 7: 373.

25 İclî, *Târîhu's-sikât* (Mekke: Dâru'l-Bâz, 1405/1984), 471.

26 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8: 488-489.

27 Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî'n-Nesâî*, nşr. eş-Şerif Hâtîm b. Arif el-Avnî (Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1423/2003), 54.

28 Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî'n-Nesâî*, 54.

29 Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî'n-Nesâî*, 56.

30 Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî'n-Nesâî*, 56.

31 Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî'n-Nesâî*, 60.

Abdulazim el-Anberî³² sika ve me'mûn olmalarının yanında Nesâî tarafından sâhibu hadis kabul edilmiştir. İbn Hibbân (354/965), sika, sebt, mutkin gibi tadil lafızlarını kullandığı bazı râvîlerin sâhibu hadis olduğunu beyan etmiştir.³³ Bunlardan bazılarında صاحب حديث يحفظ ifadesini kullanmış ve kişinin hadis sahibi, hadis toplayan, ezberleyen biri olduğunu belirtmiştir.³⁴ İbn Hibbân'ın orijinal kullanımlarından biri Muhammed b. el-Mühelleb için dile getirdiği من جمع و صنف "cem ve tasnifle işigal eden hadis sahibi biriydi." şeklindeki tanımlamadır.³⁵ Bu ifade ile sâhibu hadis olma ile cem ve tasnif faaliyeti içinde olmayı ilişkilendirmiş, kavramın anlam dairesine yeni bir açılım getirmiştir. Bu açılım, cem ve tasnif faaliyeti ile meşgul olmanın, râvînin elde edeceği rivâyet birikimini olumlu yönde etkilemesi ve hadis sahibi biri olmasını sağlaması şeklinde yorumlanabilir.

Aynı şekilde söz konusu kavram Hatîb el-Bağdadî'nin *Târîh'*inde de tadil lafızlarına eşlik etmiş, aynı münekkitler farklı terimlerle tadil ettiği râvînin ayrıca sâhibu hadis olduğunu ifade etmiştir.³⁶ Muhaddis ve tarihçi Zehebî³⁷ (ö. 748/1348) ve İbn Hacer el-Askalânî³⁸ (ö. 852/1449) de farklı terimlerle tadil ettikleri bazı râvîleri sâhibu hadis kabul etmişlerdir.

Diğer bir kullanım şeklinde ise münekkit/ biyografist sika kabul etmesine veya farklı terimlerle tadil etmesine karşın râvîyi sâhibu hadis olarak nitelendirmemiştir. Örneğin Yahyâ b. Maîn, Kurrân b. Temâm el-Esedî'nin sika ve sadûk olduğunu söylemesine rağmen onun sâhibu hadis olduğunu düşünmemektedir.³⁹ Farklı bir kaynaktaki bilgiye göre ise kendisine, Kurrân b. Temâm'ın "sâhibu hadis" olup olmadığı sorulduğunda o (Yahyâ b. Maîn), Kurrân için, "leyse bihî be's" tespitinde bulunmuştur.⁴⁰ Yahyâ'nın soruya olumlu cevap vermemesine karşın, şahıs hakkında farklı bir tadil terimi kullanmış olması dikkat çekicidir. Bu durum, Kurrân'ın sika bir râvî olduğunu belirtmesine rağmen, onu sâhibu hadis kabul etmediği sonucunu gündeme

32 Nesâî, *Tesmiyetü meşâyihî'n-Nesâî*, 65.

33 İbn Hibbân, *Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 8: 33, 153, 180, 200, 293, 321, 322, 414, 521, 9: 17, 98, 124.

34 Bk. İbn Hibbân, *Sikât*, 8: 35, 527, 9: 132, 143, 150.

35 İbn Hibbân, *Sikât*, 9: 142.

36 Örnekler için bk. Hatîb el-Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, 3: 342, 418, 540, 4: 34, 418, 5: 354, 8: 351, 11: 317, 13: 125, 133, 14: 114, 117, 221, 488, 15: 21, 157, 384, 16: 251.

37 Bk. Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1: 237, 3: 181; *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7: 313, 317, 332, 8: 133, 9: 94, 163, 10: 29, 11: 71; *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963), 1: 580, 2: 16, 59, 141, 387, 466, 585, 587, 3: 144.

38 Bk. İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Reşid, 1406/1986), 85, 168, 243, 254, 597.

39 İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Salâh b. Fethî Hilâl (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1427/2006), 3: 89-90.

40 Hatîb el-Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, 14: 491.

getirmektedir. Dolayısıyla Yahyâ, Kurrân'ı tadil etmiş ancak onu sâhibu hadis olarak nitelendirmemiş ve söz konusu râvînin rivâyet birikimi hakkındaki fikrini ortaya koymuştur.

İbn Nümejr (ö. 234/849) de Yahyâ b. Abdurrahman'ı “lâ be'se bih”⁴¹ ibaresiyle tadil ederken onun sâhibu hadis olmadığını belirtmiştir.⁴² Ahmed b. Hanbel, sadûk biri olduğunu söylemesine rağmen Amr b. Hâşim'in sâhibu hadis olmadığını söylemiştir.⁴³ Ebû Hâtim ise Abdülhamîd b. Habîb isimli bir şahsı sika kabul etmesine rağmen, onun sâhibu hadis olmadığını dile getirmiştir.⁴⁴ Aynı şekilde Ebû Hemmâm el-Ehvezî, İbn Şâhin (ö. 385/996) tarafından “lâ be'se bih” kabul edilirken, sâhibu hadis kategorisinde değerlendirilmemiştir.⁴⁵

Kavramın kullanım formlarından biri ise bir münekkitten tadil ettiği kişinin, farklı biri tarafından sâhibu hadis olduğunun/olmadığının söylenmesidir. Örneğin Yahyâ b. Maîn'in sika ve leyse bihi be's⁴⁶ olduğunu söylediği İsmail b. Ayyâş, Ahmed b. Hanbel tarafından sâhibu hadis şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁷ Ebû Zür'a, başkaları tarafından sika ve sadûk kabul edilen Ahmed b. Ma'mer b. İşkî't'i sâhibu hadis olarak nitelendirmiştir.⁴⁸ Diğer taraftan Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ, Yahyâ b. Maîn tarafından leyse bihî be's terimi ile tadil edilmesine rağmen Zehebî, onun sâhibu hadis olmadığını belirtmiştir.⁴⁹

Kavramın cerh edilen râvîler için kullanımlarında ise bazı râvîlerin sâhibu hadis oldukları cerh sahibi münekkit/biyografist tarafından dile getirilmiştir. Bu tür kullanımlarda cerh edilmekle birlikte râvînin belirli bir rivâyet birikimine sahip olduğu ifade edilmekte ancak bu birikimin niteliği hakkında soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sâhibu hadis kavramı, râvînin cerhini ortadan kaldıran veya teyit eden bir kimliğe sahip değildir. Örneğin Ali

41 Bu terim, Zehebî ve Irâkî'ye göre tadilin üç, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde. Bk. Abdullah Aydınlu, *Hadis İstihlaları Sözlüğü* (İstanbul: MÜİF Yayınları, 2011), 159.

42 İbn Ebû Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1: 322.

43 İbnü'l-Cevzî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986), 2: 232.

44 Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 16: 422.

45 İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, thk. Subhî es-Sâmerrâî (Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1404/1984), 205.

46 Yahyâ b. Maîn'in leyse bihi be's terimini tadil anlamında kullandığı bilgisi için bk. Erdinç Ahatlı, “Yahyâ b. Maîn'in Eserleri ve Kullandığı İhtilâflı ve Garib Lafızlar”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996): 225-226.

47 İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, 27.

48 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 77.

49 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8: 152.

b. Meymûn kendisine sorulduğunda Hâlid b. Hayyân, onun (Ali'nin), münker bir râvî ayrıca sâhibu hadis olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Yakub b. Şeybe (ö. 262/875) ise hadislerinin terkinde icmâ edildiğini ve metrûku'l-hadis olduğunu söylediği Hâlid el-Medâinî'nin sâhibu hadis olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹ Daha önce değinildiği gibi İbn Adî, zayıf râvîler içinde değerlendirdiği Bakıyye'nin sâhibu hadis olduğunu ileri sürmüştür.⁵²

Diğer bir kullanım şeklinde aynı münekkit, cerh ettiği bir râvînin, sâhibu hadis olmadığını belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel, Ferkad es-Sebahî için sâlih biri ve leyse bi-kavî dedikten sonra hadiste kuvvetli olmadığını ve sâhibu hadis kabul edilemeyeceğini dile getirmiştir.⁵³ Sâlih kavramının çok az kişiye göre tadil ifade ettiği⁵⁴ ve bu tür râvîlerin hadislerinin itibâr için yazılabileceği⁵⁵ buna karşın "leyse bi kavî" ifadesinin İbn Ebû Hâtim'e (ö. 327/938) göre cerhin ikinci mertebesinde kabul edildiği,⁵⁶ Zehebî, Sehâvî (ö. 902/1497) ve Irâkî (ö. 806/1404) gibi isimlere göre ise leyse bi'l-hücce anlamında olup cerh anlamına geldiği⁵⁷ düşünülürse Ahmed b. Hanbel'in cerhettiği Ferkad'ı aynı zamanda sâhibu hadis kabul etmediği görülmektedir.

Tıpkı tadil durumlarında olduğu gibi bir münekkit/biyografist tarafından cerh edilen râvîlerin farklı biri tarafından sâhibu hadis kabul edildiği yahut edilmediği örnekler mevcuttur. Bazıları tarafından kezzâb olmakla suçlanan el-Ma'merî hakkında Abdân, "Dünyada onun gibi başka bir sâhibu hadis görmedim." demiştir.⁵⁸ İbn Adî de kendisine ashâbının naklettiği bilgilere göre el-Ma'merî'nin kesîru'l-hadis ve bihakkın sâhibu hadis olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Hatta İbn Adî, mevkûf hadisleri ref' ettiğini ve metinlere ziyadelerde bulunduğunu belirtmesine rağmen el-Hasen b. Ali el-Ma'merî'nin sâhibu hadis

50 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9: 230; Ayrıca bk. Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 8: 44. Münker, terimi için birçok tanım yapılmıştır. Râvîlere yönelik yapılan "sika olsa da zayıf râvîlerden münker hadis rivâyet eden râvî", "sadece bir hadis rivâyet etmiş olan râvî", "Buhârî'ye göre kendisinden hadis almanın helal olmadığı râvî" şeklinde tanımlar bulunmaktadır. Bununla birlikte eğer Halid b. Hayyân münker ile münkerü'l-hadis terimini kastetmiş ise bu kavrama dair farklı tanımlar mevcuttur. Münkerü'l-hadis, cerhin genelde dördüncü mertebesinde kabul edilen bir terimdir. Çokça münker hadis rivâyet edenler için kullanılan bir kavramdır. Böyle bir râvînin hadisi ancak itibâr için alınır. Bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 210-213.

51 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9: 239.

52 Bk. İbn Adî, *el-Kâmil*, 2: 276.

53 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7: 82.

54 Bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 271.

55 Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 121.

56 Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 201.

57 Bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 163.

58 İbn Adî, *el-Kâmil*, 3: 194; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 8: 359; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 2: 175.

59 İbn Adî, *el-Kâmil*, 3: 194; Ayrıca bk. Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 2: 175.

olduğunu belirtmiştir.⁶⁰ Birçok münekkit tarafından cerhedilen Muhammed b. el-Fadl el-Mervezî, Zehebî tarafından sâhibu hadis kabul edilmiştir. Zehebî bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Bu adam’ın (Muhammed’in) münker rivâyetleri çoktur. Çünkü o sâhibu hadistir.”⁶¹ Dolayısıyla Zehebî’nin değerlendirmesinden de anlaşılacağı gibi bir râvînin, sâhibu hadis olarak tanımlanması onun rivâyet ehliyetinin ve rivâyetlerinin niteliğinin araştırılmasının önüne geçmemelidir.

Cerh edilen râvînin farklı bir münekkit tarafından sâhibu hadis kabul edilmediği örnekler de bulunmaktadır. Dârekutrî’nin (ö. 385/995) zayıf kabul ettiği Sâlih b. Beşir’in sâhibu hadis olmadığı ve hadis bilmediği Ahmed b. Hanbel tarafından dile getirilmiştir.⁶² Aynı şekilde Nesâî’nin leyse bi-kavî ibaresiyle cerh ettiği Ebû Saîd el-Beyrûtî’yi ise Ebû Hâtim er-Râzî, “Sâhibu hadis değildir.” diyerek tanımlamıştır.⁶³

Yukarıda değinildiği gibi farklı münekkitlerin değerlendirmelerine ve râvîlerin cerh- tadil durumlarına göre kavramın kullanım formları değişiklik göstermektedir. Bunlardan bir diğeri ise, iki farklı münekkit tarafından cerh ve tadil edilen râvînin, bu iki münekkit dışında biri tarafından sâhibu hadis olarak tanımlanmamasıdır. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), Ca’fer el-Mahzûmî’yi tevsik ederken, Nesâî onun leyse bi’l-kavî olduğunu söylemiş ve cerh etmiştir. Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ise bu iki münekkitten çok daha önceleri Ca’fer’in sâhibu hadis olmadığını belirtmiştir.⁶⁴

2.1.2. Tadil ve Cerhten Bağımsız Kullanımlar

Terime herhangi bir tadil veya cerh durumunun eşlik etmediği kullanımlarda ise sâhibu hadis olduğu veya olmadığı belirtilerek tıpkı yukarıda olduğu gibi râvînin elde ettiği rivâyet birikimine ve rivâyet olgusundaki yerine atıf yapılmıştır. Örneğin kavramın ilk yakıştırıldığı isimlerden biri muksirûndan Ebû Hureyre’dir. Aslında bu yakıştırma bir rüyaya dayanmaktadır. Ebû Dâvûd, Sicistân’da Ebû Hureyre’nin hadislerini tasnifle meşgulken onu rüyasında görmüştür. Ebû Dâvûd onu çok sevdiğini söyleyince Ebû Hureyre “Ben dünyadaki ilk sâhibu hadisim.” demiştir.⁶⁵

Kavramın cerh ve tadilden bağımsız olarak rivâyet birikimini ifade ettiğini gösteren diğer bir örnek, İbrahim b. Merzûk el-Basrî’nin, hocası İyâs b.

60 İbn Adî, *el-Kâmil*, 3: 195; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi’l-hadis*, thk. Ekrem el-Bûşî, İbrahim ez-Zebîk (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1417/1996), 2: 382; İbn Hacer, *Lisânu’l-Mîzân* (Beyrut: Müessesetü’l-İlmî, 1390/1971), 2: 223.

61 Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 4: 6-7.

62 İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, 2: 46.

63 İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ ve’l-metrûkîn*, 2: 85.

64 Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 1: 414.

65 İbnü’s-Salâh, *Ullûmu’l-hadis*, thk. Nureddin İtr (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.), 295-296; Zehebî, *Tez-kiratu’l-huffâz*, 1: 29.

Muâviye (ö. 122/740?) ile ilgili tespitinde karşımıza çıkmaktadır. İbrahim, “Sâhibu’l-hadis’ten hadis yazdığımız (öğrendiğimiz) gibi, kadılık görevinden önce İyâs’tan ilm-i firâset öğrenirdik.” demiştir.⁶⁶ Kullandığı ifadeden yola çıkarak İbrahim’e göre elde ettiği birikime istinaden sâhibu hadis’in bir rivâyet kaynağı olarak kabul edildiği sonucuna ulaşılabilir.

Erken dönemde Mu’temir b. Süleyman da (ö. 187/803) ibareyi kullanmış, Selm b. Ebu’z-Ziyâl’in Hasen’den hadis dinlediğini ve onun sâhibu hadis olduğunu söylemiştir.⁶⁷ Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) hakkında Abdurrahman b. Mehdî’nin (ö. 198/813-814) yaptığı “Sâhibu hadis olanlar arasında Süfyân es-Sevrî’den daha iyi hafızaya sahip olanı görmedim.” değerlendirmesinde⁶⁸ aynı yapı göze çarpmaktadır. Söz konusu ifade, burada râvî açısından cerh ve tadil içermemesine karşın, rivâyet birikimi hakkında bir fikir sunmaktadır.

İbn Sa’d, sâhibu hadis tabirini çoğu zaman tadil terimleri ile kullanmışsa da bazen tadil ve cerh lafızlarını zikretmeksizin bazı râvîleri sâhibu hadis olarak tanıtmıştır. İsa b. Hişam en-Nehhâs⁶⁹ ve el-Feyd b. İshak⁷⁰ İbn Sa’d’ın sadece sâhibu hadis olarak tanımladığı isimlerdendir. Yahyâ b. Maîn’in bazı râvîler hakkındaki tespitleri de râvînin durumu hakkında tadil ve cerhten bağımsız bir değerlendirme içermektedir. Örneğin Yahyâ, cerh ve tadil lafzı zikretmeden Zafir b. Süleymân için sadece sâhibu hadis ifadesini kullanmıştır.⁷¹ Aynı şekilde Yahyâ b. Maîn, Ebû Yûsûf’u hem sâhibu hadis hem de sâhibu sünne olarak kabul etmiştir.⁷²

Ahmed b. Hanbel’e ait bir kullanım ise farklı bir karakter taşımaktadır. Kendisine Zühey’r’in rivâyetleri hakkında Ahmed b. Yûnus ve Nüfeylî’den hangisinin daha kuvvetli olduğu sorulduğunda Ahmed b. Hanbel; “Ahmed b. Yûnus sadûktur, Nüfeylî sâhibu hadistir.” diyerek cevap vermiştir.⁷³ Ahmed b. Hanbel’in herhangi bir tadil veya cerh terimine başvurmaksızın Nüfeylî’yi salt sâhibu hadis olarak tanımlaması vurguladığımız üzere râvînin rivâyet birikimini ortaya koyma amacına dönük olmalıdır.

Benzer bir değerlendirme ise Yahyâ b. Saîd el-Kattân için yapılmıştır. İbn Ammâr el-Mevsilî (ö. 242/856), ilk görüşte Yahyâ’nın hiçbir şeyi beceremeyen biri veya tüccar zannettiğini ancak hadis rivâyetine başladığı (veya hadisle ilgili konuşmaya başladığı) zaman onun bir sâhibu hadis olduğunu anladığını

66 Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1424/2003), 3: 374.

67 Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, haz. Muhammed Abdulmuîd Hân (Haydarâbâd: Dâiretü’l-Meârifî’l-Osmâniyye, ts.), 4: 159.

68 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10: 233.

69 İbn Sa’d, *Tabakât*, 7: 351.

70 İbn Sa’d, *Tabakât*, 7: 486.

71 İbn Adî, *el-Kâmil*, 4: 204.

72 Zehebî, *Tezkiratu’l-huffâz*, 1: 214.

73 Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 9: 43.

belirtmiştir.⁷⁴ Tabakât literatürünün önemli isimlerinden Ebû Nuaym (ö. 430/1038) da bu kavrama sık olmasa da başvurmuştur. Muhammed b. Hârûn el-İsbehânî’yi tanıtırken onun için sadece “Sâhibu hadisti.” ifadesini kullanmıştır.⁷⁵

Bir şahsın sâhibu hadis olduğu tespitleri yanında râvîyi farklı lafızlarla tadil veya cerhetmeden onu sadece sâhibu hadis kabul etmeyerek, durumu hakkında genel bir değerlendirme yapanlar da bulunmaktadır. Süfyân b. Uyeyne’nin, Ca’fer b. Muhammed hakkındaki değerlendirmesi tadil ve cerhten bağımsız bir nitelik taşımaktadır. Ma’mer’in Yahyâ b. Saîd’in hadislerini rivâyet ettiği Ca’fer’in durumu kendisine sorulduğunda Süfyân, onu iyi tanıdığını, bazı kitaplar derleyip yok ettiğini belirtmiştir. Ayrıca bir kitap yani rivâyetlerin yazılı olduğu bir döküman elde etmesine karşın Ca’fer’in sâhibu hadis olmadığını ifade etmiştir.⁷⁶ Muhtemelen Süfyân’a göre yazılı rivâyetlere ulaşmak sahibu hadis olmak için yeterli görülmemekte, rivâyetleri elde tutup sonraki nesillere aktarmak gerekmektedir.

Yahyâ b. Saîd el-Kattân’ın Ebû Hanife (ö. 150/767) hakkındaki değerlendirmesi de benzer bir nitelik arz etmektedir. Yahyâ kendisine Ebû Hanife’nin hadisçiliği sorulduğunda “O (Ebû Hanife) sâhibu hadis değildir.” şeklinde bir cevap vermiştir.⁷⁷ Serî b. Musrif de cerh ve tadil edilmeksizin sâhibu hadis kabul edilmeyenlerdendir.⁷⁸ Abdürrezzâk’ın (ö. 211/826-827) öğrencilerinden İshak b. İbrahim b. Abbâd ed-Deberî’nin de sâhibu hadis olmadığı söylenmiştir. Bu görüşün sahibi Zehebî, ona babasının hadis rivâyet ettiğini ve onunla ilgilendiğini, yedi yaş civarında ise Abdürrezzâk’tan hadis işittiğini belirtmiş ancak onu sâhibu hadis olarak görmemiştir.⁷⁹

2.1.3. Sâhibu Hadis’e Eşlik Eden Farklı Lafızlarla Kullanımlar

Diğer taraftan terkibe eşlik eden bazı kavramlar, sâhibu hadis tanımlaması ile rivâyet birikiminin öne çıkarılmak istendiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Zehebî’nin tadile eşlik eden bazı kullanımlarında râvînin rivâyet tarihi ve olgusu açısından durumunu tespit amacı çok net görülmektedir. Örneğin Zehebî, Şeybân b. Ferrûh’un *صاحب حديث و معرفة و علو اسناد* “sâhibu hadis ve ma’rife ve uluvvi isnâd” olduğunu söylemiştir.⁸⁰ Terkipte ifade edilen hadis sahibi olmak ile âlî isnâd sahibi olmak arasında bir ilişki kurmak mümkün görünmektedir. Zira âlî isnâd sahibi olmanın ancak birçok rivâyete ulaşmak

74 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16: 203.

75 Ebû Nuaym, *Târîhu İsbehân*, thk. Seyyid Hüsrev Hasen (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1410/1990), 2: 276.

76 İbn Adî, *el-Kâmil*, 2: 371.

77 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15: 573.

78 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 4: 284.

79 Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 1: 181.

80 Zehebî, *Mîzânu’l-i’tidâl*, 2: 285.

ile mümkün olduğu düşünülürse, sâhibu hadis ile anlatılmak istenenin, râvînin elde ettiği rivâyetlerin sayısının çokluğu olduğu yorumu yapılabilir.

Yine Zehebî, Muhammed b. Kesir'i معرفة و صاحب حديث "sâhibu hadis ve ma'rife" olarak tanıttıktan sonra, sâhibu hadis ifadesinin açılımı niteliğinde, Muhammed'in rivâyet birikimine işaret eden bazı açıklamalarda bulunmuştur: "O (Muhammed b. Kesir), sâhibu hadis ve ma'rifettir. Basra ve Kûfe'de hadis dinlemiştir. Uzunca bir ömrü olmuş, rivâyet ettiği hadisler sıhâh türü eserlerin tamamında tahriç edilmiştir."⁸¹ Aynı şekilde Zehebî'ye ait صاحب رحلة "sâhibu hadis ve rihle" ifadesi de râvînin sahip olduğu rivâyet birikimini ortaya koyan bir niteliğe sahiptir. Zira bu şekilde Zehebî, söz konusu râvînin, yaptığı rihlelerle, rivâyetler elde etmiş biri olduğunu göstermeye çalışmıştır.⁸² Hatta bazen bu ifadelerin yanına الاكثار "iksâr" ifadesini ekleyerek, şahsın rivâyet birikiminin kemmiyeti ile ilgili daha net bilgi vermiştir.⁸³ Ebu'l-Hasen Hayseme için kullandığı lafızlar dikkate alındığında Zehebî'nin yine râvînin rivâyet birikimine vurgu yaptığı görülmektedir. O, Hayseme'yi, "rahhâl, cevval ve sâhibu hadis" olarak tanıtmış ve onun rihleler yapan, rivâyet toplayan biri olduğuna vurgu yapmıştır.⁸⁴

İbn Abdülhâdî'nin (ö. 744/1343) bir kullanımında da "hadis" kelimesine rihle kavramı eşlik etmiştir. O, el-Büceyrî'nin babasını صاحب حديث و رحلة "sâhibu hadis ve rihle" şeklinde tanıtarak,⁸⁵ hem yaptığı rihlelere hem de bu yolla elde ettiği ve rivâyet hakkına sahip olduğu birikime değinmiştir.

2.2. Râvînin Tercihinde Bir Kriter Olarak İleri Sürmek

Sâhibu hadis kavramının kullanım amaçlarından bir diğeri bazen râvîler için bir tercih nedeni olarak ileri sürülmesidir. Sâhibu hadis'in diğerlerine öncelenmesi gerektiği fikrinin ilk izlerine Abdullah b. Mübârek'te (ö. 181/797) rastlanmaktadır. Ona göre "Sâhibu hadis'in elbisesindeki mürekkep, başkasının kıyafetindeki halûktan⁸⁶ daha güzeldir."⁸⁷ Muhtemelen İbnü'l-Mübârek, mürekkep kelimesini tercih ederek, sâhibu hadis'in farklı yollarla elde ettiği rivâyetleri korumak amacıyla kayıt altına aldığını vurgulamakta ve râvî niteliğini öne çıkarmaktadır. Benzer bir yaklaşım İmam Mâlik'te ö. (179/795) de gözlemlenmektedir. İbn Nümeyr'e göre ricâl tenkidinde İmam Mâlik'ten

81 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8: 436.

82 Örnekler için bk. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11: 160, 12: 344.

83 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 13: 286.

84 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12: 30.

85 İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadis*, 2: 440.

86 İçinde safran bulunan bir koku türü.

87 Kâdî İyâz, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik*, thk. İbn Tâvîd v.dğr. (Mağrib: Matbaatü Feddâle el-Muhammediyye, 1385-1403/1965-1983), 3: 48.

daha katı biri yoktur. O, görüşmediği kimseden ve kendisine göre sâhibu hadis olmayandan hadis rivâyet etmezdi.⁸⁸ İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) sâhibu hadis için yaptığı genel benzetme ise özele indirgenerek onun râvî tercihlerinde de benimsediği bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Şâfiî'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “ Ne zaman hadis sahibi biri görsem Allah Rasûlü'nün ahabından birini görmüş gibi olurum.⁸⁹ Şâfiî'nin bu yaklaşımı kavramın rivâyet tarihi açısından kullanımına örnek teşkil ederken, sâhibu hadis olan kişinin tercih edildiğini ortaya koymaktadır.

Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'in râvî tercihlerini değerlendiren Ali b. el-Medîni'nin çıkarımında da sâhibu hadisin efdal kabul edildiği görülmektedir. İbn Maîn ve Ahmed b. Hanbel, İbn Ebû Zî'b ve Abdullah b. Cafer el-Mahremî hakkında tartışmışlar; Ahmed b. Hanbel, el-Mahremî'yi öncelerken, İbn Maîn ise İbn Ebû Zî'b'i öne çıkarmıştır. Bu durum Ali b. el-Medîni'ye iletildiğinde ve ona göre hangisinin daha makbul olduğu sorulduğunda, sâhibu hadis olduğu için İbn Ebû Zî'b'in daha makbul olduğunu beyan etmiştir.⁹⁰

Buhârî'nin (ö. 256/870) hadis aldığı hocalarının vasfını zikrederken kullandığı ifadeler de sâhibu hadis olmanın, râvînin tercih edilmesindeki etkisini ortaya koymaktadır. Belirttiğine göre Buhârî bin seksen kişiden hadis almıştır ve bunların hepsi sâhibu hadistir.⁹¹

Diğer taraftan hadis ilminin değişik dallarında sâhibu hadis'in yetkinliğini öne çıkarmak için yapılan bazı değerlendirmeler de kavramın söz konusu kullanım amacına örnek oluşturmakta ve belki de sâhibu hadisin tercih edilmesinin arka planına dikkat çekmektedir. Örneğin Vekî' b. el-Cerrâh (ö. 197/812) “sâhibu hadis” kavramına cerh ve tadil alanında önemli bir yer tahsis etmiştir. Vekî', sâhibu hadis tarafından cerh edilen muhaddisin durumuna işaretle ويل للمحدث إذا استضعفه صاحب حديث “Sâhibu hadis tarafından zayıf kabul edilen muhaddisin vay haline!” demiştir.⁹² Sâhibu hadis'in yetkinliğini gündeme getiren bir diğer isim ilk dönem sûfilerinden Bişr b. el-Hâris'tir (ö. 227/841). Bu düşüncesini, “Bir çocuğun ona rehberlik edecek (yol gösterecek) bir sâhibu hadisin elinde yetişmesi beni ne kadar da mutlu eder.” diyerek ifade etmiştir.⁹³ Aynı şekilde Ebû Arûbe el-Harrânî'nin (ö. 318/931) yaklaşımı, kavramın kişinin yetkinliğini ifade açısından kullanımına örnek niteliği taşımaktadır.

88 İbn Maîn, *Marifetü'r-ricâl*, thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr (Dımaşk: Matbûâtü Mecmaati'l-Lügati'l-Arabiyye, 1405/1985), 2: 227.

89 İbnü'l-Kayserânî, *Mes'ele'tü'l-uluw ve'n-nüzûl*, thk. Salâhuddin Makbul Ahmed (Kuveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 45; Cemâluddin el-Kâsımî, *Kavâidu't-tahâdis min fûnûni mustalahi'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 49.

90 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 3: 515.

91 Ebû Bekir Kâfi, *Menhecü'l-İmam el-Buhârî fi tashîhi'l-ehâdis ve ta'lîhâ* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2000), 45.

92 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi'*, 1: 140

93 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 13: 274.

Ona göre fakih, sâhibu hadis olmazsa topal, aksak olur.⁹⁴ Zehebî'nin, Muhammed el-Ensârî el-Neccârî hakkındaki yorumu da sâhibu hadis'in yetkinliğini ve etkisini öne çıkarmaktadır. Zehebî, el-Ensârî'nin teferrüd ettiği rivâyetler çerçevesinde tenkit edilmemesi gerektiğini, çünkü onun sâhibu hadis olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Ayrıca diğer rivâyetleri takviye etme konusunda sâhibu hadis olanların rivâyetlerine ayrı bir değer atfedilerek yine yetkinlik yönüne vurgu yapılmıştır. Örneğin Ali b. el-Medînî, Ubeyd b. Te'lâ'nın bir rivâyetini Bukeyr b. el-Eşec rivâyetine istinaden hasen kabul etmiştir. Ali b. el-Medînî, gerekçesini "Çünkü Bukeyr sâhibu hadistir." şeklinde ifade etmiş ve onun rivâyetlerinin değerini ortaya koymuştur.⁹⁶

Süfyân b. Uyeyne'ye atfedilen ve ilk bakışta sâhibu hadise karşı menfi bir bakış açısını içerdiği izlenimi veren "Elbisenin hadis sahibi birinin elbisesine dokunmamasını sağlayabilirsen, bunu yap!"⁹⁷ sözü ise Süfyân'ın hadis rivâyetindeki ihtiyatına hamledilebilir. Çünkü Süfyân, hadis rivâyeti ve ilminin ağır bir yük olduğunu düşünmekte ve sorumluluk vurgusu yapmaktadır. Bu bakış açısını onun bazı diyaloglarında görmek mümkündür. Nakledildiğine göre Süfyân bir adama mesleğini sormuş, adam, hadis talebi ile uğraştığını söyleyince, "Öyleyse ailene iflâs ettiğini haber verebilirsin." demiştir.⁹⁸

Tercih edilmesi gerektiği ve yetkinliği yönündeki tespit ve değerlendirmelere rağmen sâhibu hadis kabul edilmeyen kişi, rivâyet kaynağı olma açısından tamamen yok sayılmamıştır. Sâhibu hadis olmayanların hadislerinin yazılabildiğine dair bazı veriler mevcuttur. Örneğin Ahmed b. Hanbel, Bişr b. Şuayb b. Ebû Hamza'dan yetmiş kadar hadis yazdığını ancak onun sâhibu hadis olmadığını ifade etmiştir.⁹⁹ Abdullah b. el-Velid el-Adenî de bu tür râvilerdendir. Harb b. İsmail, onun hadis rivâyetindeki durumunu Ahmed b. Hanbel'e sormuş, onun cevabı şöyle olmuştur: "Süfyân'dan hadis işitmiştir. Ancak sâhibu hadis değildir. Buna karşın hadisleri sahihtir. Bazen isimlerde hata etmiştir. Ben ondan çokça hadis yazdım."¹⁰⁰ Bu ifadeleriyle Ahmed b. Hanbel, muhtemelen rivâyet birikimini yeterli görmeyerek Abdullah'ı sâhibu hadis kabul etmemesine karşın onun hadislerinin yazılabileceğini belirtmiş ve ona rivâyet tarihi açısından bir değer atfetmiştir.

94 Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadis*, thk. M. Saîd Hatîboğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 70.

95 Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 3: 601.

96 İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 60-61.

97 Vâsîfî, *Târîhu Vâsîf*, thk. Kurkî Avvâd (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1406/1986), 206.

98 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7: 418.

99 Beşîr Ali Ömer, *Menhecü'l-İmam Ahmed fi ileli'l-hadis* (Riyâd: Vakfu's-Selâm, 1425/2005), 1: 531.

100 Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16: 272.

2.3. Herhangi Bir Râvî'nin Rivâyet Birikimine Sahip Olduğunu Belirtmek

Kavram, bir râvînin bazı veya birçok rivâyetine ulaşan kişiyi tanımlamak için de kullanmıştır. Yahyâ b. Maîn, kendisine bilgi sorulan bir râvî olan Abbâd b. Mûsâ'yı, “Sâhibu hadisi Müveyhibe” olarak tanımlamıştır.¹⁰¹ İbn Maîn'in öğrencilerinden İbn Muhriz ise Muhammed b. el-Kasım el-Esedî'yi “Sâhibu hadisi'l-Evzâî” olarak nitelendirmiştir.¹⁰²

Amr b. Müslim “Sâhibu hadisi Tâvûs”,¹⁰³ Abdullah b. Hassân el-Anberî ise “sâhibu hadisi Kayle” yani Kayle bint. Mahreme'nin hadisini işiten biri olarak nitelenmiştir.¹⁰⁴ Süleyman b. el-Hakem b. Eyyûb ise “sâhibu hadisi Ümmi Ma'bed” olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁵ Yezid b. Amr'ın da “sâhibu hadisi Ebî Hâle” olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁶

İbn Hibbân ise Haccâc b. Yûsûf'un “sâhibu hadisi Mu'sir” olduğunu dile getirmiştir.¹⁰⁷ Safedî (ö. 764/1363), Ümmü Ma'bed'in kardeşi İbn Hâlid el-Eş'ar'ın, “sâhibu hadisi Ümmi Ma'bed” olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

Kavramın bu şekildeki kullanımında herhangi bir ravinin bazı rivâyetlerini elde etmiş olmanın kastedilmesi kuvvetle muhtemeldir. Örneğin kaynaklarda Amr b. Müslim'in Tâvûs'tan rivâyet ettiği iki hadise ulaşmış bulunmaktayız.¹⁰⁹ Buna karşın Kayle'nin rivâyet ettiği birçok hadisi¹¹⁰ nineleri aracılığı ile elde eden Abdullah b. Hassân örneği söz konusu kullanımın herhangi bir ravinin rivâyet birikiminin çoğunu elde etmiş olmayı da ifade edebileceğini göstermektedir.

2.4. Bir Hadisin Sahabî Râvîsini İfade Etmek

Kavramın kullanım şekilleri içerisinde birkaç örneğine ulaştığımız bir formdur. Bu forma dair ulaşabildiğimiz örneklerden birinde Zehebî, Abdullah b.

101 İbn Maîn, *Marifetü'r-ricâl*, 1: 117, 2: 175-176; Ayrıca bk. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12: 404.

102 İbn Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl*, 1: 50.

103 İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, 1: 240.

104 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3: 269.

105 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4: 107.

106 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9: 281.

107 İbn Hibbân, *Sikât*, 8: 203.

108 Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut (Beirut: Dâru İhyâ't-Türâs, 1420/2000), 11: 234.

109 Bk. İmam Mâlik, Muvatta, “Kader”, 1; Tirmizî, “Ferâiz”, 12.

110 Bu rivâyetler için bk. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999), 3: 232; Buhârî, *el-Edebu'l-müfred*, nşr. Semir b. Emin ez-Züheyri (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1419/1998), 1: 402; Ebû Dâvûd, “Harâc”, 36; Tirmizî, “Edeb”, 50; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Zühri Neccâr v.dğr. (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994), 1: 177; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 25: 12.

Zeyd el-Mâzinî'nin biyografisine "sâhibu hadisi'l-vudû" ifadeleriyle başlamıştır.¹¹¹ Abdullah'ın bu şekilde tavsif edilmesine neden olan hadiste, bir adam ona Hz. Peygamber'in nasıl abdest aldığını sormuş, bunun üzerine Abdullah, Rasûlullah'tan gördüğü şekilde abdesti bu kişiye anlatmıştır.¹¹²

Mevkûf hadislerin tanımlanmasında bu kavrama başvurulmuştur. Bedir şehitlerinden olan Mesûd b. Zeyd, Begavî tarafından "sâhibu hadisi'l-vitr" olarak ifade edilmiştir. Ebû Muhammed künyesiyle tanınan Mesûd b. Zeyd, vitir namazının vacip olduğunu dile getirmiş, Ubâde b. Sâmit ise bunu Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği merfû bir hadisle reddetmiştir.¹¹³ Yine sahabe-den Beşîr b. Ma'bed el-Eslemî¹¹⁴ "sâhibu hadisi'l-üşnân" olarak tanıtılmıştır.¹¹⁵ Kendisine ellerini yıkaması için çöven otundan üretilen ve yıkanmak için kullanılan bir madde olan üşnân getirildiğinde sağ eli ile almak istemiş, yanındakiler sol eli ile alması gerektiğini söyleyince "Biz hayırlı olan şeyleri sağ elimiz ile alırız." demiştir.¹¹⁶

2.5. Bir Hadisin Senesinde Yer Alan veya Rivâyetine Sahip Olan Râvîyi Tanıtmak

Sahabi râvî dışında sonraki dönemlerde belli bir hadisin rivâyetini elde etmiş şahısları tanıtmak için de sâhibu hadis kavramı kullanılmıştır. Bu kullanım türüne sıkça yer veren İbn Hibbân, cerhe maruz kalmış, bu nedenle rivâyetleri zayıf ya da mevzû kabul edilen bazı râvîleri bu şekilde ifade etmiştir. Örneğin Celd b. Eyyûb'u "sâhibu hadisi'l-hayz",¹¹⁷ el-Hasen b. Umâre'yi "sâhibu hadisi'd-duâ ba'de'l-vitr",¹¹⁸ Süveyd b. İbrahim'i "sâhibu hadisi'l-burgûs",¹¹⁹

111 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 4: 38. Zehebî'nin verdiği bilgiye göre Abdullah, sahabenin ileri gelenlerinden ve İbn Ümmü Ümâre ismiyle de bilinmektedir. Vahşi ile birlikte sahte peygamberlerden Müseylime'yi öldürmüştür. Hicri 63 senesinde Harre vakasında öldürülmüştür.

112 Bk. Buhârî, "Vudû", 38.

113 Begavî, *Mu'cemu's-sahâbe*, nşr. Muhammed el-Emin b. Muhammed Mahmud Ahmed (Kuvvet: Mektebetü Dâru'l-Beyân, ts.), 5: 417. Hadis için bk. Ebû Dâvûd, "Salât", 9.

114 Beşîr'in sahabe olduğu bilgisi için bk. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 1: 445.

115 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 378.

116 Hadis için bk. Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, nşr. Abdülalî Abdülahmid Hâmid (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 8: 20.

117 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyd (Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396/1986), 1: 210. Hadis için bk. İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989), 4: 200.

118 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1: 230. Hadis için bk. Bezzâr, *Müsned*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah v.dğr. (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1408-1430/1988-2000), 11: 396.

119 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1: 350. Hadisteki burgûs kelimesi pire anlamına gelmektedir. Kelimenin geçtiği rivâyet için bk. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984), 5: 429.

Abdullah b. Muhammed el-Adevî'yi “sâhibu hadisi târiki'l-cum'a,”¹²⁰ Amr b. Hukkâm'ı “sâhibu hadisi'z-zencebîl”,¹²¹ Âsım b. Süleyman'ı “sâhibu hadisi şurbi'l-mâi ale'r-rîk”,¹²² Kesîr b. Mervân es-Sülemî'yi ise “sâhibu hadisi'l-mirâ”¹²³ olarak tanıtmıştır. Mesela Kesîr b. Mervân'ın bu şekilde tanımlanmasına neden olan hadis, Enes b. Mâlik ve birkaç sahâbi tarafından rivâyet edilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber dinî bir konuda tartışan sahâbîleri uyarmış, hadis metninde cidâl, tartışma anlamına gelen المرء kelimesini kullanmıştır. Kesîr, hadisin senesinde yer alan râvîlerden biridir¹²⁴ ve hadis metninde konuyu özetleyen kelimeye dikkat çekilerek Kesîr için söz konusu tanımlama kullanılmıştır.

Kaynaklarda Muhammed b. Yezid b. Ebi'z-Ziyâd'ın sâhibu hadisi's-sûr olduğu belirtilmiş,¹²⁵ el-Minhâl b. Amr ise sâhibu hadisi'l-fiten olarak tavsif edilmiştir.¹²⁶

Zehebî de biyografileri ve cerh-tadil durumları ile ilgili bilgi verdiği kişileri tanıtmak için bazen bu yolu seçmiştir. Örneğin Şuca' isimli kişiyi sâhibu hadisi men karee'l-Vâkia...” şeklinde tanıtmıştır.¹²⁷ “İlim Çin'de de olsa alınız.” hadisinin râvîlerinden Ebû Âtike'yi, Enes b. Mâlik'ten naklettiği hadis üzerinden tanıtmıştır.¹²⁸ Abdullah b. Ziyâd da İkrime b. Ammâr'dan rivâyet ettiği “Ribâ yetmiş türdür...” hadisi aracılığı ile aynı kavramı kullanarak tanıttığı râvîlerdendir.¹²⁹ Süleymân b. Mûsâ da Zehebî tarafından, Nafi' aracılığı ile İbn Ömer'den naklettiği hadis sebebiyle “sâhibu hadisi zemmârete'r-râî” şeklinde tanıtılmıştır.¹³⁰ İsâ b. Ali de yine aynı müellifin, babası vasıtasıyla

120 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2: 9. Hadis için bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah, Abdulmuhsin b. İbrahim (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 2: 64.

121 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2: 80. Hadis için bk. İbnü'l-A'râbi, *Mu'cem*, nşr. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed (Suûd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1418/1997), 1: 175.

122 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2: 126. Asım b. Süleyman'ın yer aldığı bir senede asıl kaynaklardan ulaşamadık. Ancak Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa* adlı eserinde söz konusu hadisi zikretmiş, senedde yer alan Âsım'ı “Vaddâ” hadis uyduran biri olarak tanımlamıştır. Bk. Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1: 186.

123 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 2: 225.

124 Hadis için bk. Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 8: 152.

125 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2: 254. Hadis için bk. İshâk b. Râhûye, *Müsned*, thk. Abdulgafûr b. Abdulhak el-Belûşî (Medine: Mektebetü'l-İmân, 1412/1991), 1: 84; Beyhakî, *Şuabu'l-îmân*, 1: 537.

126 İbn Adî, *el-Kâmil*, 8: 42. Hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 30: 576-578.

127 Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2: 265. Hadis için bk. Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, 4: 118.

128 Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2: 335. Hadis için bk. Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, 3: 193.

129 Zehebî, *Mîzânu'l-i'tidâl*, 2: 424. Hadis için bk. Beyhakî, *Şuabu'l-îman*, 7: 364.

130 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6: 154. Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Edeb”, 60.

dedesi İbn Abbâs'tan rivâyetini elde ettiği hadisi nedeniyle “sâhibu hadisi yumnu'l-hayli fi şukrihâ” şeklinde tanıttığı râvîlerdendir.¹³¹

Zehebî, meşhur niyet hadisinin râvîlerinden Muhammed b. İbrahim et-Teymî'yi de aynı kavramla tanıtmayı seçmiş, Muhammed'in “sâhibu hadisi niyyeti'l-a'mâl” olduğunu belirtmiştir.¹³² Yahyâ b. Saîd'i de “sâhibu hadisi in-neme'l-a'melu bi'n-niyyeti” ifadeleriyle nitelendirmiştir.¹³³ Hatta Zehebî'nin verdiği bilgiye göre Yahyâ, bu hadisle şöhret bulmuş, hadisi ondan yaklaşık iki yüz kişi rivâyet etmiştir.¹³⁴

Mevzû hadisler rivâyet ettiği söylenen râvîlerin tanımlanmasında da bu kavramdan yararlanılmıştır. Süfyân es-Sevrî'den birçok mevzû hadis rivâyet ettiği belirtilen Abbâd b. Kesir er-Remlî, “sâhibu hadisi talebu'l-halâli farîdatün ba'de'l-farîda” şeklinde ifade edilmiştir.¹³⁵

Râvîlerin bu şekilde tavsif edilmelerine neden olan hadislerin senedleri incelendiğinde müşterek bir sonuca varmak mümkün görünmemektedir. Süleymân b. Mûsâ'nın Nâfî'den nakille rivâyet ettiği hadisin kaynaklarda bir senedi bulunmaktadır. Zehebî'nin değindiği Vâkıa suresini okumakla ilgili rivâyetin ise Şucâ'nın yer aldığı bir isnadı bulunmaktadır. Rivâyetin naklinde bütün râvîler aynı etki ve öneme sahipken sadece söz konusu râvîlerin hadise atfen nitelendirilmesini açıklamak güçtür.

Diğer taraftan meşhur niyet hadisine istinaden sâhibu hadis olarak nitelendirilen Yahyâ b. Saîd'de durum farklıdır. Hadis musannefâtında hadise ait senedler incelendiğinde Yahyâ'nın medâr bir râvî olduğu görülmektedir. Hz. Ömer → Alkama b. Vakkâs → Muhammed b. İbrahim senedine sahip olan Yahyâ, hadisin sonraki nesillere ulaşmasında merkez râvî konumundadır. Sonraki dönem râvîleri söz konusu hadisi Yahyâ'dan rivâyet etmişlerdir. Kavramın medâr râvîyi ifade için kullanımını destekleyen örneklerden bir diğeri İsâ b. Alî'dir. Babasından rivâyet ettiği hadisin kaynaklardaki farklı senedlerinde İsâ, medâr râvî konumundadır. Ancak hadisi İsâ'dan rivâyet eden Şeybân b. Abdurrahman için de aynı durum söz konusudur. Buna karşın kaynaklarda hadise atfen Şeybân'a yönelik bir nitelemeye rastlanmamaktadır. Dolayısıyla hadisi babasından rivâyetine istinaden mi yoksa medâr râvîyi belirtme niyetiyle mi İsâ'nın bu şekilde tanıtıldığı çok net değildir.

131 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7: 83. Hadis için bk. Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 44.

132 Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 1: 93; Muhammed b. İbrahim'in yer aldığı senedlerden biri için bk. Buhârî, “Bed'u'l-vahy”, 1.

133 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6: 178; Hadis için bk. Buhârî, “Bed'u'l-vahy”, 1.

134 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6: 178.

135 Herevî, *el-Mu'cemu müştebehü esâmi'l-muhaddisîn*, thk. Nazar Muhammed el-Fâreyâbî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1411/1991), 206. Ayrıca bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Haydarâbâd: Matbaatü Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1326/1910), 5: 103.

2.6. Râvînin, Belirli Bir Râvînin Belirli Bir Konudaki Rivâyetine Sahip Olduğunu Ortaya Koymak

Kavrama dair bazen hem bir râvînin ismi ve hem de bir hadise işaret edilerek yukarıdaki başlıkların her ikisi içine giren nitelikte kullanımlar göze çarpmaktadır. Örneğin Ebû Hâle Mâlik b. Murâre “sâhibu hadis Hind b. Ebî Hâle fî sıfatî'n-Nebî” olarak anılmaktadır.¹³⁶ Aynı şekilde secde ile ilgili bir hadisi Muhammed b. Abdîrrahman b. Avf, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmiştir. Aynı hadisi Muhammed'den alan Ebû Nasr el-Yemân, “sâhibu hadisi Muhammed b. Abdîrrahman b. Avf an Ebî Saîd el-Hudrî fî secde” olarak nitelendirilmiştir.¹³⁷ Yakub b. el-Velîd'in de “sâhibu hadisi Sehl b. Sa'd fî'r-rutabî'l-kissâ” olduğu belirtilmiştir.¹³⁸ Ebu'l-Melih ise Ebû Salih aracılığı ile Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği “Men lâ yes'elhu yegdabu aleyhi.” hadisinden dolayı sâhibu hadisi Ebû Hureyre olarak nitelendirilmiştir.¹³⁹

2.7. Râvînin, Bir Bölgenin Rivâyet Birikimine Sahip Olduğunu Göstermek

Râvînin belirli bir bölgenin rivâyetlerine sahip olduğunu ifade etmek için de bu kavram kullanılmıştır. Örneğin Anbese el-Ümevî, Kûfe'nin hafızlarından olmasına istinaden “sâhibu hadisi'l-Kûfe” olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁰ Rey şehrinde Ebû Bekir Ahmed er-Râzî'nin babası Ali b. el-Hüseyn ise, Zehebî tarafından “Sâhibu hadisi ehli'r-Rey” olarak tanıtılmış ve Rey şehrinin rivâyet birikiminden istifade ettiğine vurgu yapılmıştır.¹⁴¹

Ayrıca bazen sâhibu hadis olarak tanıtılan birinin, nerelerde hadis dinlediği belirtilmiştir. Dolayısıyla bu kişinin sâhibu hadis kabul edilmesinin nedeninin, söz konusu bölgenin rivâyet birikiminden faydalanmış olması ihtimali yüksektir. Behlül b. İshâk isimli kişinin sâhibu hadis olduğu söylendikten hemen sonra, onun Hicaz'da hadis dinlediği belirtilmiştir. Behlül için her ne kadar “sâhibu hadisi Hicâz” ifadesi kullanılmamış olsa da aslında bu tanım onun için zımmen geçerli kabul edilebilir.¹⁴²

2.8. Ashâb-ı Rey/ Mu'tezile İle Mukayese Yapmak

Sâhibu hadis, çalışmanın başında da değinildiği üzere “Ashâb-ı hadis” ekolünün isim kaynağıdır. Dolayısıyla kavramımızın anlam dairesi ve kullanım formları içinde bu ekolle ilişkili olanlar da bulunmaktadır. Sâhibu hadis bu

136 Begavî, *Mu'cemu's-sahâbe*, 5: 253.

137 Darekutni, *el-Mu'telef ve'l-muhtelef*, thk. Muvaffık b. Abdillâh b. Abdilkâdir (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986), 4: 2208.

138 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16: 387.

139 İbn Ebû Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir*, 2: 209, 3: 236.

140 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6: 400.

141 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 11: 472-473.

142 İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, thk. Muhammed el-Arnâvut (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986), 3: 416.

bağlamda daha çok “sâhibu re’y” kavramının karşıtı olarak kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel, kendisine hakkında bilgi sorulan Abdullah b. Nâfi’ es-Sâig’in “sâhibu hadis” olmadığı, buna karşın Mâlik’in re’yinin sahibi olup Medine’de Mâlik’in re’yine göre fetva verdiğini belirtmiştir.¹⁴³ Yine kendisine Hammâd b. Delîl sorulduğunda Ahmed b. Hanbel, Hammâd’ın Medâyin kâdılarından ve sahibu re’y olduğunu, sâhibu hadis olmadığını belirtmiştir.¹⁴⁴

Ahmed b. Hanbel’den oğlu Abdullah vasıtasıyla nakledilen bir değerlendirmeye göre Abdullah babasına bir yerde hadisin sahihini sakiminden ayıramayan bir sâhibu hadis ve bir de sâhibu re’y olduğunda ne yapılacağını yani hangisine bilgi sorulması gerektiğini sormuştur. Ahmed b. Hanbel, sâhibu hadis’e sorulması, sâhibu re’y’e sorulmaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁵

Yahyâ b. Maîn’in, İmam Mâlik ile ilgili yaptığı tespit de bir mukayese içermektedir. İbn Maîn’in değerlendirmesine göre İmam Mâlik sâhibu hadis değil sâhibu rey’dir”.¹⁴⁶ Ebû Ali Salih b. Muhammed isimli şahsın, Bağdat’taki iki şairi tanıtırken kullandığı “Biri sâhibu hadis, diğeri mutezilî.” ifadesi¹⁴⁷ de sâhibu hadis olanın re’y ekolünden ayrıştırıldığı bir örneği barındırmaktadır.

Özellikle ashâb-ı hadisin en önemli simalarından kabul edilen Ahmed b. Hanbel’in yaptığı tespitler göz önünde bulundurulduğunda, zikredilen mukayeselerde ehl-i re’ye yöneltlen eleştirilerin de merkezinde yer alan sahih hadisle amelin terki, rey’in hadisten üstün tutulması ve hadisle amelin terki¹⁴⁸ konularının etkili olduğu söylenebilir. Yaptığı tespitlerde Ahmed b. Hanbel, sâhibu hadis kabul etmeyip re’y sahibi olduklarını söylediği kişileri hadise karşı tutumları ve rivâyet birikimleri çerçevesinde zımnen tenkit etmiş, mukayese söz konusu olduğunda hadis sahibi olmayı bir tercih sebebi olarak ileri sürmüştür.

Sonuç

Hadis rivâyet tarihinin en önemli öğeleri hiç şüphesiz râvîlerdir. Bu öneme istinaden cerh ve tadil faaliyeti ile râvîlerin rivâyet ehliyetleri tespit edilmiş, kabul ve red açısından durumları ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede çeşitli

143 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5: 184; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5: 398; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8: 430.

144 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 9: 9; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 7: 237.

145 İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbnu's-Salâh*, nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1415/1994), 1: 437; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003), 1: 109.

146 Muallimî, *el-Envâru'l-kâşife li mâ fi kitâbi Advâ ale's-sünne mine'z-züleli ve't-tadlil ve'l-mücâzeze* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1406/1986), 256.

147 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10: 439; İbn Asakir, *Târîhu Dımaşk*, 23: 396.

148 Bu eleştiriler için bk. M. Esat Kılıçer, “Ehl-i Rey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10: 522.

lafız/ terimler kullanılmış ve cerh ve tadilin seviyesi belirlenmiştir. Ricâl tenkidi uzmanlarınca bazı terimler aynı anlamda kullanılırken, aynı lafza değişik anlamların yüklendiği de görülmektedir.

Ancak râvî tanıtımlarında sadece cerh ve tadil lafızları kullanılmamış, cerh ve tadil terimi olduğu konusunda net bir bilgi olmayan bazı kavramlara da başvurulmuştur. Bu kavramlar, râvînin rivâyetlerinin değerini doğrudan etkilemese de, rivâyet tarihi ve olgusu açısından râvî hakkında bir bakış açısı sunmaktadır. Bu kavramlardan biri olan sâhibu hadis, İslam tarihinde “Ashâb-ı hadis” ekolünün kök ifadesi olmasına rağmen, biyografik kaynaklarda ve cerh- tadil ürünü çalışmalardaki kullanımları çerçevesinde söz konusu ekolle olan ilişkisi dışında birçok anlamı bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan belki de en önemlisi cerh veya tadil edilmiş olsun, râvînin rivâyet birikimini ifade etmesidir. Birçok râvînin aynı zamanda sâhibu hadis olduğu söylenerek, elde ettikleri rivâyet birikimine işaret edilmiştir. Diğer taraftan tadil edilen her râvînin sâhibu hadis kabul edilmemesi dikkate değerdir. Râvî her ne kadar makbûl kabul edilse de elde ettiği rivâyetler bu kavramı alması için yeterli görülmemiştir. Bununla birlikte cerh edilen bazı râvîlerin sâhibu hadis kabul edilmesi de dikkate şayan diğer bir durumdur. Râvî mecrûh olmasına karşın, ciddi bir rivâyet birikiminin sahibi olduğu vurgulanmıştır. Kısacası kavram çoğu zaman cerh ve tadilden bağımsız bir şekilde, belki de râvînin rivâyetlerinin keyfiyetine bakılmaksızın kullanılagelmiştir.

Kavramın en çok başvurulan kullanım amaçlarından biri râvî- hadis ilişkisidir. Herhangi bir hadisin senedinde yer alan râvînin, söz konusu hadisle ilişkisi kurulmuş ve biyografik bilgi verilirken aynı zamanda onun rivâyetine atıfta bulunulmuştur. Bazen ise bu kullanım ile rivâyet ağlarına işaret edilerek, hangi râvînin, kimlerin rivâyet birikimine sahip olduğu bilgisi verilmiştir.

Bazı özelliklerin bulunmasına bağlı olarak kişiye yakıştırılan sâhibu hadis vasfı, aynı zamanda râvî tercihlerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu tercihlerde kavramın “Ashâb-ı hadis” ile olan ilişkisi öne çıkmış olabilir. Ancak bu tercihlerdeki ifadelerin birçoğunda yine râvînin rivâyet birikimine, râvî niteliğine ve hadis ilmindeki yeterliliğine vurgular göze çarpmaktadır. Diğer taraftan kavramın müfred kullanımı ile Ashâb-ı hadis’e atıflar biyografik kaynaklarda az da olsa bulunmaktadır. Bunlarda; Ehl-i rey ve Mutezile ile mukayeseler yapılmakta, râvînin ideolojik özelliklerine dikkat çekilmektedir.

Hadis ve ilimlerine dair birçok kaynakta sâhibu hadis ve benzeri birçok kavram bulunmaktadır. Bunların bazılarının anlam dairesi nispeten dar bir çerçeve ile sınırlı kalmıştır. Özellikle ricâl literatürüne dair eserler üzerinden yapılacak çalışmalar ile söz konusu ifadelerin farklı anlamları içerdiği görülecektir. Hatta, muhtemel ki bazı münekkitler tarafından cerh ve tadil için kullanılmalarına rağmen, bu kavramlar terimleşme sürecine dâhil olamamış veya bu süreci tamamlamamıştır.

Kaynakça

- Ahatlı, Erdinç. "Yahyâ b. Maîn'in Eserleri ve Kullandığı İhtilafî ve Garib Lafızlar". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(1996): 211-232.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah. *el-Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnâvut v. dğr. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 2011.
- Begavî, Ebu'l-Kâsım. *Mu'cemu's-sahâbe*. Nşr. Muhammed el-Emîn b. Muhammed Mahmûd Ahmed. 5 Cilt. Kuveyt: Mektebetü Dâru'l-Beyân, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekir. *Şuabu'l-îmân*. Nşr. Abdülâlî Abdühamîd Hâmîd. 14 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Bezzâr, Ebûbekir Ahmed. *Müsned*. Thk. Mahfûzurrahman Zeynullah v. dğr. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1408-1403/1988-2000.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Edebu'l-müfred*. Nşr. Semir b. Emin ez-Züheyrî. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1419/1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. Haz. Muhammed Abdulmuîd Hân. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâmiyye, ts.
- Cûzekânî, Ebû İshak İbrahim. *Ahvâlu'r-ricâl*. Nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen. *el-Mu'telef ve'l-muhtelif*. Thk. Muvaffik b. Abdullah b. Abdülkâdir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-Hadis, 1406/1986.
- Ebû Bekir Kâfî. *Menhecû'l-İmam el-Buhârî fi tashîhi'l-ehâdis ve ta'lîlihâ*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1422/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Dâvûd et-Tayâlisî. *Müsned*. Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. 5 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as. *Sünen*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Nuaym, Ahmed el-İsbehânî. *Târîhu İsbehân*. Thk. Seyyid Hüsrev Hasen. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsned*. Thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed. *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'*. Thk. Mahmûd Tahhân. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed. *Şerefu ashâbi'l-hadis*. Thk. M. Saîd Hatîboğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed. *Târîhu Bağdâd*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Herevî, Ebu'l-Fadl. *el-Mu'cemu fi müştebehi esâmi'l-muhaddisîn*. Thk. Nazar Muhammed el-Fâreyâbî. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1411/1991.
- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdullah ed-Dımaşkî. *Tabakâtü ulemâi'l-hadis*. Thk. Ekrem el-Bûşî, İbrahim ez-Zebîk. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996.
- İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürçânî. *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Muhammed Muavviz - Abdülfettah Ebû Sünnê. 8 Cilt. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997.

- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım. *Târîhu Dımaşk*. Thk. Amr b. Garâme el-Amrî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebû Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Ebû Hayseme, Ebû Bekir. *et-Târîhu'l-kebîr*. Thk. Salâh b. Fethî Hilâl. 4 Cilt. Kahire: el-Fâru'l-Hadîsiyye, 1427/2006.
- İbn Ebû Şeybe, Ebûbekir. *el-Musannef*. Thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl el-Askalânî. *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*. Thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl el-Askalânî. *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*. Nşr. Rebi' b. Hâdî Umeyr. Riyâd: Dâru'r-Râye, 1415/1994.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl el-Askalânî. *Lisânu'l-Mîzân*. 7 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-İlmî, 1390/1971.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl el-Askalânî. *Takrîbu't-Tehzîb*. Thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Matbaatü Dâireti'l-Meârifî'n-Nizâmîyye, 1326/1910.
- İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*. Thk. Mahmûd İbrahim Zâyd. 3 Cilt. Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396/1986.
- İbn Hibbân, Muhammed el-Büstî. *Sikât*. 9 Cilt. Haz. Muhammed Abdülmuîd Hân. Haydarâbâd: Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Maîn, Ebû Zekeriyya Yahyâ. *Ma'rifetü'r-ricâl*. Thk. Muhammed Kâmil el-Kassâr. 2 Cilt. Dımaşk: Matbûatü Mecmaati'l-Lügati'l-Arabiyye, 1405/1985.
- İbn Receb, Zeynuddin Abdurrahman el-Hanbelî. *Şerhu İleli't-Tirmîzî*. Thk. Hemmâm Abdurrahîm Saîd. Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1407/1987.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Thk. İhsan Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968.
- İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer. *Târîhu esmâi's-sikât*. Thk. Subhî es-Sâmerrâî. Kuveyt: Dâru's-Selefiyye, 1404/1984.
- İbnu's-Salâh, Ebû Amr eş-Şehrezûrî. *Ulûmu'l-hadîs*. Thk. Nureddin İtr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbnü'l-A'râbî, Ebû Saîd. *Mu'cem*. Nşr. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed. 3 Cilt. Suûd: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1418/1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*. Thk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi'ahbâri men zeheb*. Thk. Muhammed el-Arnâvut. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebu'l-Fadl. *Mes'eletü'l-uluw ve'n-nüzûl fi'l-hadîs*. Thk. Salâhuiddin Makbûl Ahmed. Kuveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- İclî, Ebu'l-Hasen. *Târîhu's-sikât*. Mekke: Dâru'l-Bâz, 1405/1984.
- İshâk b. Râhûye, Ebû Ya'kûb. *Müsned*. Thk. Abdulgafûr b. Abdulhak el-Belûşî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-İlmân, 1412/1991.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fadl. *Tertîbu'l-medârik ve tarkrîbu'l-mesâlik*. Thk. İbn Tâvî et-Tancî. 8 Cilt. Mağrib: Matbaatü Faddâle el-Muhammediyye, 1385-1403/1965-1983.

- Kâsimî, Cemâluddîn. *Kâvâidü't-tahdîs min fûnûni mustalahi'l-hadis*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Kılıçer, M. Esat. "Ehl-i Rey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10: 520-523. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvatta*. Thk. M. Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 1425/2006.
- Mizzî, Yûsûf b. Abdurrahman. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Muallimî, Abdurrahman el-Yemânî. *el-Envâru'l-kâşife li mâ fi kitâbi Advâ ale's-sünne mine'z-züleli ve't-tadlîl ve'l-mücâzeffe*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1406/1986.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman. *Tesmiyetü meşâyihî Ebî Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî ellezîne semia minhum ve zikru'l-müdellesîn*. Nşr. eş-Şerif Hâtîm b. Arif el-Avânî. Mekke: Dâru Âlemi'l-Fevâid, 1423/2003.
- Ömer, Beşir Ali. *Menhecü'l-İmam Ahmed fî ileli'l-hadis*. 2 Cilt. Riyâd: Vakfu's-Selâm, 1425/2005.
- Râmehurmûzî, el-Hasen b. Abdurrahman. *el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâî*. Nşr. Muhammed Accâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1391/1971.
- Safedî, Salâhuddin Halil. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnâvut - Türkî Mustafa. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.
- Sehâvî, Şemsuddin. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-İrâkî*. Thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424/2003.
- Sem'ânî, Abdülkerim b. Muhammed. *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*. Thk. Max Weisweiler. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Suyûtî, Celâluddin. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. Thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâreyâbî. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetü'l-Kevser, 1415/1995.
- Sülemî, Muhammed b. el-Hüseyin. *Tabakâtu's-sûfiyye*. Thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Şâkir, Ahmed Muhammed. *el-Bâisu'l-hasîs şerhu ihtisârî Ullûmi'l-hadis*. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1416/1995.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Fevâidu'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*. Thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım. *el-Mu'cemu'l-evsat*. Thk. Târik b. İvazullah, Abdulmuhsin b. İbrahim. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tahâvî, Ebû Cafer. *Şerhu meâni'l-âsâr*. Nşr. Muhammed Zührî Neccâr v. dğr. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ. *Sünen*. Thk. A. Muhammed Şâkir v.dğr. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Vâsîti, Ebu'l-Hasen Eslem b. Sehl. *Târîhu Vâst*. Thk. Kurkis Avvâd. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1406/1986.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi Hicri İlk Üç Asır*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 26-28. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

- Zehebî, Şemsuddin. *Mîzânu'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsuddin. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427/2006.
- Zehebî, Şemsuddin. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003.
- Zehebî, Şemsuddin. *Tezkiratu'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

An Analysis of a Concept: “*Şāḥib ḥadīth*” in Terms of Hadith Sciences (Extended Abstract)

Sezai ENGİN*

The narrative tradition of *ḥadīth* has been developed on the *isnād* phenomenon. With its implementation, *isnād* has been accepted as a method for the protection of information and the passing of it on to the next generations. In the context of preserving the authentic religion, the importance of *isnād* has been expressed by many scholars and information without *isnād* has been regarded as valueless.

The practice of *isnād* system was expressed by the terms *jarḥ* and *ta dīl*. The determination of status of the narrators in terms of narration competence has been identified by *jarḥ* and *ta dīl* activities, so the conclusions regarding narrators revealed the authenticity of the *ḥadīth*s. In this context, different terms of *jarḥ* and *ta dīl* are used. Although it is not possible to talk about a consensus on their meanings, similar terms have generally been used in the scope of *jarḥ* and *ta dīl* activities.

It is possible to find different concepts which are used for narrators identification in biographical sources and works of *jarḥ* and *ta dīl* other than mentioned terms. Although these concepts do not play a decisive role in the fate of narratives of the narrator, they have been used to determine the value of narrator in terms of history and phenomenon of narration. One of them is the term of “*şāḥib ḥadīth*”. In the biographical sources and works of *jarḥ* and *ta dīl*, there are different types of the use of the concept in the form of “*aşḥāb ḥadīth*”, “*aşḥāb al-ḥadīth*”, “*şāḥib ḥadīth*” and “*şāḥib al-ḥadīth*”. However, the term of “*şāḥib ḥadīth*” is the most commonly used form for narrator identifications.

The “*aşḥāb ḥadīth/aşḥāb al-ḥadīth*” terms are used as the names of an attitude or ideology in the context of the approach to the tradition of *ḥadīth* narration. However, this article focuses rather on *şāḥib ḥadīth* which is commonly referred to determination of narrators.

In the early period and later centuries, determinations were made about the characteristics that should be found in the people who are deemed worthy of this concept. In this context, thoughts were expressed on the number of

---

* Assist. Prof. Dr., Eskisehir Osmangazi University Faculty of Theology Department of Hadith (sezaiengin52@hotmail.com).

hadith, the narration by the imlā, the proficiency in ḥadīth science and (*adāla*) probity and *ḍabt* (memory) issues.

Şāhib ḥadīth has been used by ḥadīth scholars and biographers for different purposes. The most prominent of them is determining the status of narrator in text of history and phenomenon of narration. By naming the narrators that are impugned and validated whether they are *şāhib ḥadīth* or not, their status in phenomenon of narration and their accumulation of narration were emphasized. On the other hand, there are some uses that do not coincide with *jarḥ* and *taḍīl* terms. In other words, it is expressed whether a narrator who is not impugned and validated is the *şāhib ḥadīth* or not. It is not possible to say that these uses have an effect on the *jarḥ* and *taḍīl* because despite the validation, there are narrators that are not accepted as *şāhib ḥadīth*, as well as those impugned and still accepted as *şāhib ḥadīth*. Therefore it can be said that carrying the character of *şāhib ḥadīth* is a free feature from *jarḥ* and *taḍīl*.

One of the common uses of the concept is attributing of the narrator to the ḥadīth. Thus, it is informed through the ḥadīth which the narrator has gained its right of narration or achieved a fame by it. This form of use is sometimes adopted to determine the *rāwī medār*, so the narrator whose *isnād* coincide with him. In another form, the people who the narrator have established strong relations in terms of the network of narration were expressed, and references have been made to the ḥadīth sources of the narrator. Sometimes, as a component of the characterized form of these last two uses, the ḥadīth that was taken by the narrator from another narrator with this term was also determined.

In another form of use, the narrator of “*marfū*” or “*mawqūf*” ḥadīth is introduced with this concept. With the same concept, it is determined by the regions which the narrator benefited from the accumulation of narration. In addition, in some of the comparisons between the followers of “*aşḥāb al-ra’y*” and “*aşḥāb al-ḥadīth*” were benefited by this concept and it was generally stated that the *şāhib ḥadīths* was the one worthy of choosing.

Considering the diverse forms of use and the breadth of the circle of meaning, it is seen that the meaning framework of the concept of *şāhib ḥadīths* is more comprehensive. In the history of ḥadīth, there are similar concepts used in identifications of narrators of which the meaning circle is limited by a narrow frame. The richness of meaning of such terms can be determined by researches on biographical sources and works of *jarḥ* and *taḍīl*. Thus, more consistent and comprehensive results can be reached about the value of many narrators in terms of history and phenomenon of narration.